

**СПЕЦИФІКА ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ У
ПОЛІЕТНІЧНІЙ КРАЇНІ**

У статті аналізуються особливості виникнення та функціонування політичної нації в поліетнічних державах. Значна увага приділяється характеру взаємовідносин між титульною нацією та національними меншинами, впливу міжетнічних відносин на розвиток політичної нації.

Ключові слова: політична нація, національні меншини, етнічна батьківщина, етнополітика..

**СПЕЦИФИКА ВОЗНИКНОВЕННЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ
НАЦИИ В ПОЛИЭТНИЧЕСКОЙ СТРАНЕ**

В статье анализируются особенности возникновения и функционирования политической нации в полиэтнических государствах. Большое внимание уделяется характеру взаимоотношений между нацией и национальными меньшинствами, влиянию межэтнических отношений на развитие политической нации.

Ключевые слова: политическая нация, национальные меньшинства, этническая родина, этнополитика..

Lutsyshyn H.
**PARTICULAR FEATURES OF EMERGENCE AND FUNCTIONING OF THE
POLITICAL NATION IN A POLYETHNIC STATE**

The article analyzes particular features of emergence and functioning of the political nation in polyethnic states. Major emphasis is placed on the nature of relationships between the title nation and national minorities, the impact that interethnic relationships have on the development of a political nation.

Key words: political nation, national minorities, ethnic homeland, ethnopolitics.

Оскільки більшість сучасних держав є поліетнічними, то питання розвитку політичної нації в таких державах залишається актуальним і вимагає поглибленого вивчення та аналізу. Актуальність статті зумовлена і тим, що розвиток політичної нації є одним із способів стабілізації міжетнічних відносин, гармонізації інтересів титульної нації та національних меншин, важливим стимулом для консолідації суспільства. Оскільки Україна вибирає курс на інтеграцію в європейський простір, це зумовлює необхідність розвитку української політичної нації відповідно до європейських стандартів, що сприяє рівності політичних, економічних та соціальних прав усіх етнічних груп держави.

Основою для побудови політичної нації є добре сформовані політичні та економічні зв'язки, які підкріплені культурою, мовою, традиціями. Важливим є і те, що політична нація виражає волю усіх суспільно активних громадян в поліетнічному суспільстві. Політична нація формується на основі різних етнічних спільнот, які об'єднані спільною історичною долею, спільною державною мовою, загальнонаціональними цінностями та політичними інститутами. Політична нація консолідує людей, вона формується на основі національної державності та громадянського суспільства.

Вивченню цього питання присвячено ряд праць, зокрема, серед зарубіжних вчених, це праці Б.Андерсона, Е.Сміта, К.Дойча, П.Бурдьє. Серед українських дослідників особлива увага приділяється у працях таких науковців як Варзар І.М., Євтух В.Б., Римаренко Ю.І, Кресіна І, Колодій А.Ф., Курас І.Ф., Картунов О.В., Шкляр Л.Є. та ін.

Разом з тим серед українських дослідників виділяються доволі різні підходи у вивченні питань націєтворення та міжетнічних відносин, зокрема, це історіологічний підхід, етнополітологічний та етностатистичний.

Останнім часом можна зустріти ряд праць, де науковці все частіше піддають сумнівам існування в сучасних умовах так званої „гомогенної нації”, зокрема, наголошують, що національна культура та національна ідентичність втрачає свої особливості і стає „гібридною”. Поліетнічні суспільства активно витісняють моноетнічні. З іншої сторони, в умовах розвинутої глобалізації, інформаційного суспільства, посилення процесів міждержавної залежності, інтеграційних процесів, поняття нації, національної ідентичності залишається важливими елементами підтримки суспільної єдності, адже нації формують великі спільноти, додаючи змісту розвитку сучасної держави. Ряд вчених відстоює думку про те, що поняття нації є вічним, вони завжди лишатимуться основою розвитку людського суспільства, вони не зникають, а лише є періоди їх розквіту чи занепаду, проте нації постійно відроджуються. Як наголошує Е.Сміт, етнічні спільноти та нації залишаються важливим фактором для розвитку нових держав та суспільств [1, с.124]. Посилення глобальної залежності держав призводить до того, що на перше місце виходять саме економічні функції держави, а сучасні нації значною мірою втратили свої економічні функції. Поряд із цим можна побачити, що деякі вчені намагаються деполітизувати поняття нації, перетворити її на культурний феномен, зокрема, відокремити культурний рівень нації від політичного, а також і економічного розвитку. Теза про те, що виходом з ситуації є успішний розвиток поліетнічних націй типу американського зразка не дає ніяких гарантій, адже можна навести багато прикладів, де в заможних, високорозвинених державах спостерігаються міжнаціональні конфлікти, сепаратистські настрої (Каталонія, Країна Басків, Квебек). Глобалізаційні процеси також посилили і страх перед іммігрантами, зокрема, в ряді країн Європи можна спостерігати процеси протистояння титульної нації та національних меншин, відновлення національної ідентичності та національної солідарності. Як бачимо, сучасні процеси націєтворення супроводжуються багатьма складними і неоднозначними питаннями, які вимагають додаткового аналізу та вивчення.

Історичний досвід свідчить про те, що нація формується у тісній взаємодії із розбудовою держав, оскільки в більшості країн Західної Європи держави передують виникненню націй. Сильні західноєвропейські держави періоду XVIII-XIX ст. виступали важливим чинником націєбудівництва, зокрема, держави сприяли культурній, мовній та економічній інтеграції, вони формували спільну ідеологію, яка відображала національні потреби, держави запроваджували єдині стандарти освіти, культури та мови. Західноєвропейські нації формувались на основі поєднання політичних, соціально-економічних, культурних та етнічних факторів. Процес їх становлення спирався на культуру титульного етносу, який мав багатовікову історію та сприяв національній консолідації. І тому в процесі націєбудівництва не варто ігнорувати етнічною та політичною історією держави. В сучасних умовах можна спостерігати, що в країнах Європи етнічна та політична моделі нації дуже часто накладаються одна на іншу, а іноді змінюють своє значення.

Про українську політичну націю на державному та суспільно-політичному рівні останнім часом говорять дуже багато, зокрема, в Посланні Президента України до Верховної Ради України (2002 р.) йдеться про те, що „повинна бути створена українська політична нація, де мають знайти відображення органічно вписані в європейський консолідаційний процес природні права як українського етносу, так і національних меншин. Економічною основою української політичної нації мають стати єдиний національний ринок і спільні національні інтереси у сфері економіки, політичною – демократична організація суспільства, соціальною – консолідований з іншими верствами населення середній клас, духовною – національна ідея, пропущена крізь призму інтересів особистості, та національні традиції” [2, с. 14]. Серед науковців постійно тривають

дискусії, якою ж повинна бути українська нація, щоб вона залишалась сильною державою і разом з тим не перетворилась у „безнаціональну державу”. Як зазначає В.Свтух, домінуючою тенденцією процесу формування української політичної нації в більшості регіонів України є співгромадянство, у той час як у Західних регіонах України домінує тенденція до формування української політичної нації на етнічних підставах [3, с.22]. Політикуму варто визначитись щодо базових цінностей, на основі яких потрібно розвивати процес формування української політичної нації. Слід також наголосити на тому, що в етнонаціональній структурі українського суспільства кожен етносуб'єкт виконує певні функції, зокрема, українська нація є етнічною та демографічною основою українського суспільства, основного носія державної мови, основного чинника державотворення.

Політична концепція нації базується на теорії „спільності території”, зокрема, важливою є територіальна солідарність серед населення, незалежно від етнічних, культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей. Така нація твориться державою, яка формує спільні цінності, що стають основою для консолідації нації. Можна виділити два різновиди політичних націй: політична нація в моноетнічній державі (також можуть існувати нечисленні етнічні групи); політичні нації, які сформувались на основі кількох націй-етносів, держави, в яких немає титульного етносу.

У сучасних умовах надзвичайно актуальним є вміння поєднати усі важливі складові нації, успіх її розвитку залежить від спроможності до міжетнічної, громадської та політичної єдності. У другій половині двадцятого століття теорія політичної нації не зазнала особливих змін, однак все частіше в контексті політичної нації розглядаються етнічні фактори, що було зумовлено як етнічним ренесансом в країнах Європи, так і процесами політизації етнічності.

Взаємовідносини та умови існування титульної нації і національних меншин визначаються різними чинниками, зокрема, історичними, економічними, політичними (політичним режимом, політичною культурою тощо). Варто наголосити, що міжетнічні відносини постійно змінюються як під впливом внутрішньополітичних так і зовнішньополітичних факторів. Як показує світовий досвід, досягнути гармонізації міжетнічних відносин можна в результаті проведення послідовної етнонаціональної політики, розвитку громадянського суспільства та демократизації суспільства в цілому. Саме конструктивна взаємодія титульної нації та національних меншин дає можливість державі успішно розвиватись, є джерелом політичної та соціальної стабільності і стає основою для розвитку політичної нації.

Розвиток нації є комплексним та тривалим процесом, який охоплює усі сфери як суспільної, так і політичної діяльності. На розвиток політичної нації впливають різні фактори, зокрема, рівень національної консолідації суспільства, мовна політика, соціальна структура суспільства, національна ідентичність, політична культура. Разом з тим значний вплив має і характер міжетнічних відносин – відносини між етносуб'єктами – народами, етнічними групами, а також відносини всередині окремого етносу, що відображають соціально-історичні умови життя даного етносу, його етнічний статус, норми, традиції, пріоритети та цінності. Національні меншини часто демонструють різне ставлення до процесу націотворення і займають неоднозначні позиції. Зокрема, В.Кимлічка вказує на різну поведінку національних меншин під час націотворчих процесів, зокрема: національні меншини інтегруються в культуру більшості і підтримують націотворчі процеси; національні меншини домагаються прав і повноважень самоуправління (активно формують свої політичні інститути та наголошують на своїй окремішності); національні меншини погоджуються на поступову маргіналізацію [4, с. 31-32].

Міжетнічні відносини найчастіше існують у формі співробітництва або конфлікту, вони можуть змінюватись в процесі докорінних соціально-економічних перетворень у суспільстві та змін у соціальному статусі етносуб'єкта. Помітний вплив на націотворчі процеси має і етнічна батьківщина чисельних національних меншин. Політична еліта

етнічної батьківщини формує уявлення про представників певних етнічних груп в інших країнах як про представників однієї нації. Практика показує, що „етнічна батьківщина” часто вдається до конкретних політичних дій під гаслом захисту інтересів меншини. Така політика набуває різних форм, починаючи від надання „батьківщиною” привілеїв щодо імміграції та здобуття громадянства для представників меншини. В результаті можемо спостерігати певною мірою тристороннє співвідношення (трикутна політична конфігурація) національної меншини, її країни проживання та етнічної батьківщини. Тісний взаємовплив цих компонентів можемо прослідкувати у нових незалежних державах, які поступово перетворюються у національні держави. Така політика розвивається у активному співвідношенні національних меншин та їх відповідних етнічних батьківщин. У цьому просторі окрема національна меншина та її етнічна батьківщина постійно слідкують за ситуацією у новій незалежній державі, особливо гостро реагуючи на процеси розвитку титульної нації, процеси національної інтеграції. Національна меншина та її етнічна батьківщина можуть вдатися до конкретних дій, створюючи як позитивний, так і негативний образ держави. Наприклад, національна меншина може виступити із організованим протестом проти асиміляційної політики, вимагати автономії або навіть загрозувати територіальним відокремленням від основної держави. У свою чергу, етнічна батьківщина, слідуючи своєму праву захищати інтереси національної меншини за кордоном, може надавати останній моральну та матеріальну підтримку, а також виступати із офіційними формами протесту (наприклад, до міжнародних організацій). Зрозуміло, що такі форми протесту матимуть свій вплив на державу, у якій формується нація, проте вони навряд чи примусять її (державу) відмовитися від власної політики національного розвитку. Національну меншину може бути звинувачено у нелояльності, а етнічну батьківщину меншини – у спробах незаконного втручання у внутрішні справи незалежної держави.

Зовнішньополітичні впливи інших держав в Україні залишаються доволі помітними. Національні меншини часто використовуються як інструмент забезпечення власного інформаційного, культурного та політичного домінування в окремому регіоні, що, звісно, впливає на міждержавні відносини. Наприклад, Угорщина і Словаччина підтримують вже довгий час рух політичного русинства в Україні. Зокрема, у 1992 р. владою Угорщини було ініційовано створення так званого „тимчасового уряду Підкарпатської Русі”. Хоча українська влада не визнає русинів окремою національністю, в жовтні 2008 р. в м. Мукачево (Закарпатська обл.) відбувся Європейський конгрес русинів, де було прийнято рішення про перетворення Закарпатської області в республіку Підкарпатська Русь - національну автономію русинів. За даними перепису 2001 року, русинами себе визнали 10 тис. чоловік. Водночас найактивніше за „права русинів” борються активісти проросійських молодіжних організацій та представники УПЦ Московського патріархату. Угорська сторона пропонує утворення в Закарпатті угорської автономії в межах території Ужгородського, Мукачівського, Виноградівського та Берегівського районів. Від України вимагається дотримання прав національних меншин у таких формах, як культурна, економічна і територіальна автономія [5, с.97]. Конфліктним питанням залишається ситуація в Чернівецькій області з огляду на вимогу певних політичних сил про перегляд кордонів між Україною та іншими державами, які межують з Чернівецькою областю. Як свідчать результати соціологічного дослідження, кількість респондентів, які висловлюються за зміну кордонів, зростає 2003 року удвічі (2002 р. – 8,4%, 2003 р. – 17,0%) [6, с.61]. У „Стратегії національної безпеки Румунії” зазначається, що в галузі зовнішньої політики вона „підтримуватиме румунські громади за кордоном з метою збереження їх національної, культурної та духовної ідентичності та відстоювання їх права на румунську самоідентифікацію” [7, с.244]. Румунська сторона заохочує мешканців Буковини наданням румунського громадянства, зокрема, за неофіційними даними, осіб, які отримали румунський паспорт, лише на території Чернівецької області вже

нараховується від 10 до 30 тис. Це сприяє зміцненню політичного впливу Румунії у регіонах, що раніше входили до її складу.

Як бачимо, форми висловлення меншинами претензій є, по суті, однаковими, проте вони можуть значно відрізнятися за змістом. Спектр таких вимог є доволі широким, від скромних побажань здійснювати управління та організувати систему освіти національною мовою на території компактного проживання меншини аж до категоричних заяв про наміри утворити територіальну та політичну автономію, статус якої фактично межуватиме зі статусом незалежної держави. Так само змінними є і інші аспекти політичної позиції національної меншини. Так, наприклад, у одних випадках представники меншин охоче та активно приймають участь у роботі органів влади країни розселення меншини, фактично співпрацюючи із державою, тоді як у інших ситуаціях меншина сповідує філософію крайнього сепаратизму.

Як бачимо, формування політичної нації відбувається у тісному взаємовпливі держави, її титульного етносу та національних меншин. Міжетнічні відносини постійно змінюються як під впливом внутрішньополітичних так і зовнішньополітичних факторів. Як показує світовий досвід, досягнути гармонізації міжетнічних відносин можна в результаті проведення послідовної етнонаціональної політики, розвитку громадянського суспільства та демократизації суспільства в цілому. Саме конструктивна взаємодія титульної нації та національних меншин дає можливість державі успішно розвиватись, є джерелом політичної та соціальної стабільності і стає основою для розвитку політичної нації. Демократичне суспільство дає можливість як титульній нації, так і національним меншинам реалізувати власні інтереси та сприяти розвитку політичної нації. З іншої сторони, розбіжність інтересів національних меншин у межах держави породжує дестабілізацію громадського та політичного життя та створює певні загрози, породжує дезінтеграційні настрої.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Е. Сміт. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с
2. Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році” – К: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2003. – С. 14–15
3. Євтух В. Концептуальні засади вирішення етнонаціональних проблем / В. Євтух // Політичний менеджмент. – №2, 2007 – С. 12-29
4. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / В. Кимлічка. – Харків, 2001. – 173 с.
5. Етнополітичний розвиток України: досвід, проблеми, перспективи / Курас І., Нагорна Л., Євтух В. та ін. – К.: Ін-т нац. відносин і політології НАН України, 1997. – 212 с.
6. Круглашов А. Буковинська етнополітична мозаїка: історична спадщина та сучасні тенденції / А.Круглашов // Політичний менеджмент. – 2004. – № 2. – С.47–64
7. Парфенов О. Основні аспекти зовнішньої політики Румунії стосовно етнічних румунів в Україні / О.Парфенов // Наукові записки ІПіЕНД. – 2003. – Вип. 24. – С.242–258.